

Inna Negrescu-Babuș

BILINGVISMUL PRECOCE, UN FENOMEN DE LIMBI ÎN CONTACT

În ultimul timp, bilingvismul s-a bucurat de un interes sporit din partea lingviștilor și a psihologilor. Persoanele bilingve nu mai sunt considerate ca fiind o excepție de când se știe că o jumătate din populația globului pământesc utilizează aproape zilnic mai multe limbi. Ei constituie deci un grup demn de luat în seamă și de supus studiului.

Copiii care învață de la naștere două limbi constituie un caz de bilingvism mai aparte. Modul în care evoluează acesta ne poate oferi informații importante în ceea ce privește procesul de achiziție a limbii. Studiile privind dobândirea abilităților bilingve s-au înmulțit în ultimii ani datorită unor aspecte politice, economice și sociale.

În articolul de față vom trata câteva subiecte legate de bilingvismul precoce, Mai întâi vom prezenta o definiție a bilingvismului și tipurile care există, ilustrând astfel diversitatea care există în acest domeniu.

Conform teoriei lui Bloomfield, o persoană bilingvă este cineva care „vorbește cele două limbi la fel ca cei care le au drept limbii materne”. Acest tip de bilingvism mai poartă numele de *bilingvism echilibrat*. Haugen pornește de la o altă definiție : „capacitatea de a produce în a doua limbă enunțuri bine formate care poartă o semnificație”. Această definiție trimite la un bilingvism parțial care este cel mai des întâlnit în cercetările mai recente. Este și mai conformă cu realitatea deoarece bilingvismul echilibrat, adică perfect, aproape că nu există: persoanele bilingve folosesc cele două limbi în contexte diferite și, prin urmare cunoștințele și abilitățile lor de comunicare în cele două limbi sunt diferite.

În opinia lui Diebolt, o persoană este bilingvă chiar și în cazul în care are capacitatea de a vorbi și de a înțelege (după auz) prima limbă, iar în cazul celei de a doua are numai abilități de înțelegere (bilingvism receptiv).

O nouă abordare, „holistică” a bilingvismului este cea a lui Grosjean. Grosjean, în multe articole, a argumentat avantajele bilingvismului. Viziunea lui „holistică” susține că: „o persoană bilingvă este un vorbitor-ascultător specific, competent, care și-a dezvoltat competențele (în cele două limbi și, posibil, într-un al treilea sistem, care este combinația celor două) în funcție de nevoile sale și ale mediului înconjurător. Persoana bilingvă folosește cele două limbi separat sau împreună – pentru diferite scopuri, în diferite sfere ale vieții, cu diferite persoane. Deoarece nevoile și circumstanțele în care se folosesc cele două limbi diferă, de obicei, persoana bilingvă vorbește rar la același nivel și la fel de fluent cele două limbi” [5, p. 55].

Autorul citat susține această viziune „holistică”, care este opusă percepției monolingvistice sau fracționare a bilingvismului, și declară că persoanele bilingve nu pot fi comparate cu cele monolingve. Accentuează că persoana bilingvă nu este „suma” a două persoane monolingve.

Aprecierea bilingvismului nu a fost întotdeauna una pozitivă. De fapt, ea a fost foarte ambiguă până la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cele mai multe păreri apreciau bilingvismul ca ceva dăunător copiilor. Bilingvismul nu era o ramură de cercetare independentă; cei interesați de bilingvism erau mai ales psiholingviștii care,

de cele mai multe ori, au fost preocupați de faptul că bilingvismul ar putea fi o barieră în dezvoltarea cognitivă a copilului, că poate reprezenta o povară cognitivă și mentală atât de mare, încât ar încetini dezvoltarea lingvistică normală și, în consecință, ar duce la un nivel scăzut al IQ-ului. Cercetătorii au pus sub semnul întrebării și posibilitatea de a învăța două sau mai multe limbi în același timp. Pe lângă aceste teorii, rezultatele cercetărilor de la începutul secolului XX, au dovedit nivelul scăzut al IQ-ului în cazul persoanelor bilingve. Cu toate acestea, așa cum s-a dovedit mai târziu, aceste investigații erau eronate din punct de vedere metodologic, deoarece au studiat numai o parte a fenomenului.

Cel mai celebru exemplu este probabil cercetarea lui Saer care a comparat abilitățile intelectuale la copiii monolingvi (de limbă engleză) și bilingvi (engleză și gaelic) din Wales. Concluzia lui Saer a fost că copiii monolingvi sunt mai inteligenți decât cei bilingvi. Cercetarea lui însă nu ținea cont de câțiva factori:

- faptul că copiii bilingvi proveneau în marea lor majoritate din familii sărace;
- faptul că o mare parte dintre copiii bilingvi locuiau la țară, în timp ce copiii monolingvi locuiau la oraș;
- testele de inteligență erau orale și trebuiau executate în engleză.

Cercetările de mai târziu au criticat aceste rezultate și au arătat că bilingvismul poate fi un avantaj atât cognitiv, cât și lingvistic.

De atunci se pot remarca mai multe cercetări centrate pe studiul persoanelor bilingve, metodologic mult mai bine gândite. S-a ajuns la concluzia că bilingvismul nu reprezintă o povară în dezvoltare, dacă însușirea limbilor are un ritm normal, se desfășoară în circumstanțe naturale și nu există împotrivire sau repulsie din partea bilingvului în devenire. Într-o situație normală, putem vorbi de bilingvism aditiv, ceea ce înseamnă că persoana devine bilingvă atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punct de vedere mental. Învățarea, monitorizarea și stocarea unei limbi însușite contribuie la formarea conștiinței lingvistice și a celei metalingvistice, ceea ce reprezintă un avantaj cognitiv tocmai datorită contactului cu două sau mai multe limbi și culturi.

Primul cercetător care a studiat procesul bilingvismului la copii a fost Ronjat. Drept exemplu i-a servit bilingvismul francez-german al fiului său. Ronjat ne oferă o mulțime de date care sunt atent analizate și comparate cu altele obținute de la copii monolingvi francezi și germani. Ronjat este primul care definește principiul „un părinte (o persoană) – o limbă”. Conform acestui principiu, într-o familie mixtă, părinții ar trebui să vorbească cu copiii lor în limbile lor materne, copilul fiind expus, în acest fel, de la naștere, la două registre lingvistice. Folosirea limbii și a modelelor oferite stimulează persoana, ducând la formarea bilingvismului echilibrat. Acest principiu a fost acceptat de mulți cercetători care au studiat bilingvismul timpuriu. Quay și Deuchar descriu o altă cale prin care cineva poate obține statutul de bilingv. Folosirea în familie a acelei limbi pe care o determină o anumită situație de comunicare. Un cuplu spaniol-englez care locuiește în Marea Britanie folosește spaniola (limba tatălui) acasă și engleza (limba mamei) în toate celelalte situații. În acest fel, copiii sunt expuși la cele două limbi și sunt capabili să le diferențieze ușor și să le utilizeze corect în contexte adecvate.

În ceea ce privește dezvoltarea lingvistică la copiii bilingvi cercetătorii au adoptat două poziții. Taeschner a susținut că în prima fază a dezvoltării, copiii au un singur sistem lingvistic ce înglobează cuvintele din ambele limbi. Abia mai târziu (între 6 și 12 luni după pronunțarea primului cuvânt și după apariția sintaxei în enunțuri formate din mai multe cuvinte) cele două sisteme se diferențiază. Aceste concluzii au survenit ca urmare a observațiilor pe care autoarea le-a aplicat în cazul fetițelor ei.

Taeschner definește o a doua fază, în care copiii ar avea un sistem nu numai lexical dar și sintactic unic și nediferențiat. Abia în faza a treia copiii ar face distincția între aceste două sisteme. Aceste faze propuse de Taeschner s-au bucurat de o mare apreciere a cercetătorilor din anii '80.

Meisel a fost unul dintre cercetătorii care s-au opus ideii că ar exista astfel de faze. În articolul său din 1989, spune că analiza făcută de Taeschner nu este suficient de riguroasă. Pornind de la analize noi, susține existența la copii a două sisteme diferite chiar de la început. Argumentele referitoare la procesul de achiziție a limbii au fost preluate și expuse în mod clar de către Larisa Avram, fiind pe postul de cele mai vehiculate și mai importante teorii în acest domenii din anii '90.

Totuși, o mare parte din cercetători din domeniul bilingvismului precoce susțin și admit prezența unor „contaminări”, interferențe în vorbirea copiilor la nivel de pronunție, din domeniul fonetic, lexical, și sintactic. Vom argumenta afirmațiile de mai sus prin câteva exemple preluate din Hulk și van der Linden 1996, Taeschner 1985, Deprez 1994:

– pronunțare: Oh, no, in the djar (*jardin*), but I wanted to say that...

(băiatul începe să pronunțe cuvântul francez *jardin* de parcă acesta ar fi un cuvânt englez).

– Interferențele survenite în pronunție sunt mai greu de depistat din cauza faptului că ei nu sunt încă în stare să utilizeze normele literare de pronunție.

– morfologie: *Ho gefatto* (fetiță bilingvă germană-italiană care adaugă un prefix german unui participiu italian)

– lexic: ya plus d'*ice* (fetiță bilingvă franceză-engleză)

– *Jusqu'au caballo* (fetiță bilingvă franceză-spaniolă)

– sintaxă: *Moi tout riz manger* (bilingvă franceză-olandeză)

Topica este specifică limbii olandeze; complement-verb în enunț franțuzesc.

– *Questo è di Giulia libro.* (bilingvă germană-italiană)

Se folosește ordinea de cuvinte tipic germană: adjectiv-substantiv într-un enunț italianesc.

Aceste cazuri de interferență (amestec de limbi) sunt cele mai frecvente la nivel lexical. Acest fenomen este caracteristic nu doar copiilor, ci și adulților. În cazul celor din urmă, se vorbește mai des despre code switching sau alternarea limbilor/ alternanța codurilor. Acest fenomen de alternare a codurilor nu este semnul cunoașterii insuficiente a celor două limbi (conform lui Poplack), ci, din contra, o mai bună abilitate de utilizare a acestora. Termenii de *amestec de limbi* și de *alternarea codurilor* trimit la ideea că ar fi vorba despre două procese cu două cauze diferite. Primul s-ar datora lipsei de diferențiere la copii a celor două limbi, iar alternarea codurilor la adulți ar fi bazată pe cauze de tip psihologic și sociolingvistic-vorbitorii vor să demonstreze apartenența lor la un grup special care posedă două limbi și care sunt în stare să le utilizeze pe ambele deodată.

Din cele expuse mai sus, se pot desprinde câteva concluzii. Bilingvismul se bucură, în ultima vreme, din ce în ce mai mult de atenția specialiștilor. După o perioadă destul de îndelungată în care a fost prezentat exclusiv ca un dezavantaj în dezvoltarea cognitivă și lingvistică a copiilor, începând cu a doua jumătate a secolului XX această părere negativă a pierdut din credibilitate. Cea mai importantă și controversată problemă a fost dacă copiii posedă chiar de la început două sisteme lingvistice. Rezultatele cercetărilor s-au dovedit a fi contradictorii. Unele studii susțin ideea că, la originea procesului de achiziție, copiilor le este dificil să diferențieze cele două sisteme. Însă destul de repede, după formularea primelor enunțuri de două cuvinte, diferențierea începe să se manifeste. Acest lucru este

demonstrat de capacitatea pragmatică a copiilor de a-și adapta în mod adecvat limbajul la cel al interlocutorului.

Învățarea a două sau mai multe limbi la o vârstă fragedă nu are efecte negative asupra dezvoltării unei persoane, dacă sunt asigurate condițiile necesare de achiziție. Stăpânirea a două sau mai multe limbi permite o viziune și asupra culturilor, contribuie la creșterea toleranței culturale. Cu toate acestea, în cazul bilingvismului substractiv, încrederea în sine a copilului poate să scadă, dezvoltarea socio-emoțională poate avea de suferit, ceea ce poate să conducă și la abilități lingvistice mai scăzute.

Referințe bibliografice

1. Avram L. *Achiziția categoriilor funcționale în cazul copiilor bilingvi*. În: Murvai O. Conferința națională de bilingvism 1997, București, Kriterion, p. 45-52.
2. Bloomfield L. *Language*. Holt Rinehart and Winston. – New York, 1933.
3. Deuchar M. *Quay S. Bilingual Acquisition*. – OUP, Oxford, 2000.
4. Diebold A.R. *Incipient bilingualism*. În: *Language* XXXVII, 1961, p. 97-112.
5. Grosjean F. *Another View of Bilingualism*. În: Harris R. *Cognitive Processing in Bilinguals*. Elsevier Science Publishers, Amsterdam, 1992, p. 51-62.
6. Haugen E. *The Norwegian language in America: a study in bilingual behavior*. – Philadelphia Press, 1966.
7. Hulk A. and E. van der Linden. *Language mixing in a French-Dutch bilingual child*. În: *Eurosla 6. A Selection of papers*, 1996, p. 89-103.
8. Meisel J. *Early differentiation of languages in bilingual children*. În: Hyltenstam K and L. Obler. *Bilingualism across the life span*. Cambridge University Press, 1989, p. 37-56.
9. Poplack S. *Sometimes I'll start a sentence in english y termino en espanol: toward a typology of code switching*. În: *Linguistics*. 18, 1980, p. 581-616.
10. Ronjat J. *Le développement du langage observé, chez un enfant bilingue*. – Champion, Paris, 1913.
11. Saer D. J. *An inquiry into the effect of bilingualism upon the intelligence of young children*. În: *Journal of experimental pedagogy*. No march-june, 1922, p. 82-96.
12. Taeschiner T. *The sun is feminine. A study of language acquisition in bilingual children*. – Berlin, Springer, 1983.

Institutul de Filologie
(Chișinău)